

Generacijske razlike u povezanosti religioznosti i moralne permisivnosti

Ćurković, Lucijana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:426519>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Diplomski studij sociologije i hrvatskog jezika i književnosti

Lucijana Ćurković

**GENERACIJSKE RAZLIKE U POVEZANOSTI
RELIGIOZNOSTI I MORALNE PERMISIVNOSTI**

Diplomski rad

Mentor prof. dr. sc. Željko Pavić

Osijek, 2024.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za sociologiju

Diplomski studij sociologije i hrvatskog jezika i književnosti

Lucijana Ćurković

**GENERACIJSKE RAZLIKE U POVEZANOSTI RELIGIOZNOSTI I MORALNE
PERMISIVNOSTI**

Znanstveno područje: društvene znanosti, znanstveno polje: sociologija; znanstvena grana:
posebne sociologije

Mentor: prof. dr. sc. Željko Pavić

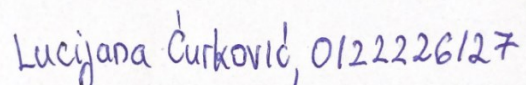
Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 2. rujna 2024.

Lucijana Čurković, 0122226127

Sažetak

Ovaj diplomski rad istražuje u kojoj je mjeri religioznost povezana s odobravanjem antisocijalnog ponašanja te postoje li u tom smislu dobne razlike među ljudima. Polazi se od ideje da religioznost smanjuje moralnu permisivnost jer sve religije uključuju zabranu antisocijalnog ponašanja. Međutim, ovakav utjecaj možda nije isti na ljude različite dobi, odnosno možda je utjecaj moralnih normi koje prenosi religija različit u ovisnosti o generaciji i fazi životnog ciklusa. Religija, općenito kao fenomen, subjektivna je te ovisi od osobe do osobe i od generacije do generacije. Stoga su istraživačka pitanja ovoga rada uključivala utvrđivanje toga jesu li starije generacije religioznije od mlađih generacija, jesu li mlađe generacije moralno permisivnije od starijih generacija te je li utjecaj religioznosti različit u ovisnosti o dobi. Rezultati istraživanja na temelju podataka Europske studije vrednota pokazali su da religioznost ima utjecaj na odobravanje antisocijalnog ponašanja, odnosno religiozniji ispitanici (oni koji češće pohađaju religijske obrede) rjeđe odobravaju određena antisocijalna ponašanja. Također, mlađe generacije manje su sklone pohađanju religijskih obreda, a češće odobravaju istraživana antisocijalna ponašanja. Kada su u pitanju dobne razlike, utvrđeno je da utjecaj dobi postoji samo u nekim valovima i među najmlađim generacijama (do 30 godina), što ukazuje na moguću manju razliku u utjecaju religioznosti na odobravanje antisocijalnog ponašanja u ovisnosti o fazi životnog ciklusa.

Ključne riječi: religioznost, generacijske razlike, moral, antisocijalno ponašanje, sociologija.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Religija i religioznost	2
2.1. Definiranje i mjerenje religioznosti.....	2
2.2. Religija i teorije klasičnih sociologa	4
3. Moral i kršćansko-moralni odgoj	7
4. Antisocijalno ponašanje	9
5. Teorijski okvir i prethodna istraživanja.....	11
5.1. Povezanost religioznosti i moralnih vrijednosti	11
5.2. Generacijske razlike i religioznost	12
5.3. Generacijske razlike i moralna permisivnost.....	13
6. Empirijsko istraživanje.....	17
7. Rasprava i zaključak.....	31
8. Popis literature.....	34

1. Uvod

Poticaj za istraživanje generacijskih razlika u religioznosti i moralnoj permisivnosti, kao i općenito utjecaju religioznosti na odobravanje antisocijalnog ponašanja, nalazi se u svakodnevnom životu i situacijama koje su svakodnevno vidljive i prisutne. Postoji interes za sociološki pristup generacijskom jazu i religioznosti, te samom antisocijalnom ponašanju i njegovoj prihvaćenosti u društvu, ovisno o dobi i drugim varijablama kao što su učestalost pohađanja religijskih obreda te stupanj obrazovanja pojedinca. Cilj je ovog diplomskog rada utvrditi postoji li generacijski jaz u religioznosti i moralnoj permisivnosti te utvrditi moguće razloge takvih razlika.

U skladu s tim, u ovom diplomskom radu prvo će se predstaviti pojam religije i religioznosti, kako općenito tako i objašnjenjem različitih teorijskih pristupa religiji unutar sociologije. Zatim će se objasniti pojam morala, što on znači, kako nastaje i kakav utjecaj ima na pojedinca. U nastavku će se obraditi pojam antisocijalnog ponašanja, njegove definicije, nastanak i posljedice. Teorijski okvir rada, izložen u nastavku rada, naslanja se na ranije teorijske pristupe ovim fenomenima, kao i ranije provedena istraživanja. Istraživačka pitanja postavljena u radu provjeravat će se pomoću podataka prikupljenim u Hrvatskoj u trima valovima Europske studije vrednota. Dobiveni rezultati na kraju će rada biti protumačeni u usporedbi s navedenim teorijskim pristupima i ranijim istraživanjima, kao i pozivanjem na specifičnosti socio-religijske situacije u Hrvatskoj.

2. Religija i religioznost

2.1. Definiranje i mjerenje religioznosti

Na početku ovog rada razjasnit ćemo i definirati podrijetlo te značenje samog termina religije. Kada je riječ o podrijetlu same riječi „religija“ predstaviti ćemo dva poznata i značajna mislioca i njihova stajališta, a to su stajalište Cicerona i Laktonicija. Rimski mislilac Ciceron korijen religije nalazi u latinskom glagolu „relegere“ čiji prijevod glasi „pažljivo održavati, brižno se odnositi“. Mislilac Laktonicije i autori koji se na njega pozivaju, smatraju da riječ religija dolazi od glagola „religare“ čiji je značenje „vezati, stvarati sponu“, a to bi u slučaju religije upućivalo na vezanje dvaju realiteta: ovostrani i onostrani, imanenciju i transedenciju (Šarić i Pehlić, 2006: 299). Religija kao takva jedna je od sastavnih pojava svakodnevnog društvenog života, važna i za socijalnu zajednicu, ali i za samog pojedinca unutar zajednice. Za početak, osnovna definicija religije tumači ju kao složen društveni i kulturni pojam čije kretanje znanstvenici ne mogu na jednostavan način rastumačiti, u tom slučaju ni predvidjeti te koji neprestano pobuđuje nove polemike i konceptualizacije unutar znanosti, osobito unutar društvenih i humanističkih znanosti (Pavić i Sić, 2016: 89-90). Također, religija se često shvaća i kao skup nazora, pravila i odredbi izražavanja religioznosti, koja obuhvaća nauk, moral i kult (štovanje) (Ivančić, 1998: 9). Nadalje će biti predstavljena dva osnovna sociološka pristupa koja religiji pristupaju kao društvenom fenomenu, te ju kao takvu i definiraju. Supstantivni pristup prvi je pristup čiji je cilj prikazati samu narav religije. Zadaća ovog pristupa očitava se i u samom imenu pristupa, a pristup kao takav pokušava pronaći zajedničke elemente svih religija. Kako navodi Zrinščak, odgovor na ovo pitanje različit je kod pojedinih istraživača, ali najočigledniji je primjer supstantivne definicije vjerovanje u nadnaravno biće te osjećaj moći i snage koji je povezan s nadnaravnim bićem. (Zrinščak, 2008). Drugi pristup naziva se funkcionalističkim upravo zbog svojih ciljeva, a oni uključuju utvrđivanje funkcije religije kako za pojedinca, tako i za cjelokupni društvenu zajednicu. Funkcionalističke definicije uglavnom uključuju stvaranje identiteta. Manje je važan sadržaj vjerovanja ili prakse od posljedica koje religija stvara za čovjeka i društvo: razumijevanje ili opravdanje prirodnih ili društvenih događaja, stvaranje smisla ili cjeline života, transcendiranje biološke datosti i sl. (Zrinščak, 2008: 3). Između ova dva stajališta, supstantivno definiranje religije smatra se korisnijim zbog svoje veće jasnoće, a funkcionalistička se definicija smatra neodređenijom u usporedbi sa supstantivnima definicijama. Ukupno gledajući, može se reći da supstantivna definicija tvrdi da tri osnovna

elementa čine svaki religiozni odnos: čovjek koji traži Boga ili božanstvo, relacija koja omogućuje susret s Bogom ili božanstvom i sama transcendentalna stvarnost koja se naziva Bog, božanstvo, sveto i sl. (Dogana, 2003: 28). Prema drugim pristupima, religiju čine dva osnovna elementa, a to su: priznanje da postoji neko biće koje svojom moći nadilazi ograničenog čovjeka te priznanje ovisnosti o tom biću, odnosno „božanstvu“. Ona se zapravo očituje kao izraz ljudskog štovanja, pouzdanja i predanosti Bogu (Lasić, 2012: 34).

Govoreći o religioznosti i religiji, važno je naglasiti da ona u velikoj mjeri ovisi o subjektivnom osjećaju i samoj svijesti pojedinca. Općenito, religioznost se definira kao subjektivan segment fenomena religije, subjektivan sustav stavova koji obuhvaća naročite oblike mišljenja, osjećaja i sklonost reagiranja prema svetom i natprirodnom, te se pojavljuje kao mehanizam unutarnjih trajnih struktura čiji je zadatak manifestirati se na neverbalan i verbalan način u vjernikovom ponašanju (Pavić, 2016b). Primarno, religioznost se smatra konstitutivnom, antropološkom odrednicom čovjekovog egzistiranja. Proces postajanja ljudskom osobom odgovara procesu razvijanja religioznosti koja je jezgro transcendiranja čovjekove biološke prirode (Vejo, Adilović i Durmić, 2016:13). Prema Hackneyu i Sandersu (2003), riječ je o vižediomenzionalnom konceptu koji sadržava i uključuje kognitivne, emocionalne i bihevioralne aspekte i tako složen koncept zahtjeva vlastitu tipologiju. Najzastupljenija tipologija religioznosti nastala je 60-tih godina dvadesetog stoljeća, a njeni su autori Glock i Stark (1968). Ova tipologija uključuje pet dimenzija čiji je prisustvo zastupljeno u svim religijama, a te su dimenzije ideološka, ritualna, iskustvena, intelektualna i posljedična. Koenig i sur. (2014) navode deset glavnih dimenzija, a to su: vjerovanje, religiozna motivacija, organizacijske i neorganizacijske aktivnosti, privrženost Bogu, povjerenje u Boga, religiozno iskustvo, religiozno suočavanje, religiozna zrelost te prisutnost religije tijekom života. Navedene dimenzije na određeni su način povezane s transcendentnim, što je pak pokazatelj religioznosti (Rakošec, 2020: 39). Mjerenje religioznosti trebalo bi uključivati teorijski vidik (konceptualnu jasnoću mjerenih dimenzija), psihometrijska obilježja mjernoga alata (pouzdanost mjernoga alata), reprezentativni uzorak te društvenu i kulturalnu osjetljivost mjernoga alata (Hill i Maltby, 2009: 35-37). Najčešći instrumenti koji služe za mjerenje religioznosti na hrvatskom govornom području uključuju religijsku samoidentifikaciju i religijsku praksu (pohađanje vjerskih obreda), a tzv. kratkom ljestvicom religioznosti analizirane su biografsko/demografske varijable i varijable koje mjere religijsku orijentaciju ispitanika. To su sljedeće varijable (tvrdnje): „Vjerujem u Boga“, „Imam osjećaj da me Bog čuva“, „Bojim se Božje kazne“, „Vjera mi pomaže da lakše podnosim životne teškoće i

probleme“ i „Puno razmišljam o vjeri, religiji, Bogu“. Ove bi tvrdnje potencijalno trebale činiti zbirnu, kratku ljestvicu religioznosti (Bezinović, Marinović Bobinac i Marinović Jerolimov, D., 2004: 138). Nadalje, za ispitivanje religijske samoidentifikacije rabe se dvije skale samoprocjene, tzv. proširena skala religioznosti glasi: 1. Uvjeren sam vjernik i prihvaćam sve što moja vjera uči, 2. Religiozan sam, premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči, 3. Dosta razmišljam o tome, ali nisam načistu vjerujem li ili ne, 4. Prema religiji sam ravnodušan, 5. Nisam religiozan, iako nemam ništa protiv religije, 6. Nisam religiozan i protivnik sam religije. Pri ispitivanju religijske prakse mjeri se učestalost prisustva na crkvenim obredima i odlaženjima u crkvu. Ispitanik sebe svrstava u jednu od sljedećih kategorija: 1. Ne idem u crkvu; 2. Idem samo prigodno (vjenčanje, krštenje, sprovod, misa, zadušnica); 3. Idem samo većim blagdanima; 4. Idem jednom do dvaput na mjesec; 5. Idem jednom na tjedan; 6. Idem više puta na tjedan (Bezinović, Marinović Bobinac i Marinović Jerolimov, 2004:139). Multidimenzionalne skale religioznosti osmišljene su kako bi obuhvatile različite aspekte religioznog života i iskustva pojedinca. Ove skale mjere ne samo osnovnu dimenziju vjerovanja, već se fokusiraju i na druge ključne elemente koji čine religioznost, a to su: iskustvo, praksa, znanje i utjecaj religioznosti na svakodnevni život te upućuju na kognitivnu, emocionalnu, moralnu i socijalnu kompleksnost religioznosti. Postojeće skale referiraju se i na Glock-Starkov multidimenzionalni pristup religiji i religioznosti i na brojne rasprave o tom pristupu (Marinović Jerolimov, 1995). Za razliku od religioznosti, postoji i pojam nereligioznosti koji uključuje odsutnost religioznih osjećaja, djelovanja i uvjerenja. Nereligioznost je subjektivni stav razumijevanja, (ne)vjerovanja, osjećaja i ponašanja usmjerenih prema transcendentnom i svetom, kako negiranja i odbacivanja transcendentnog i svetog, tako i prihvaćanja, ali bez drugih elemenata religije. Osim toga, fenomen koji je i danas prisutan je stanje u kojem se religija pojedincu predstavlja kao nasljedstvo i prihvatiti ga kao takvog. Dakle, religija može biti i određeno kulturno nasljeđe ili povezana s entičkom/nacionalnom pripadnošću pa se u ovakvim slučajevima osoba može smatrati religioznom, a da osoba pritom ne vjeruje u sveto (Ančić i Puhovski, 2011:17).

2.2. Religija i teorije klasičnih sociologa

U 19. stoljeću došlo je do društvenih previranja uzrokovanih prosvjetiteljstvom, Francuskom revolucijom i industrijskom revolucijom u Engleskoj i Njemačkoj. Uzrok ovog društvenog previranja sveden je na religiju (Jašarević, A., 2020: 307). Prema klasičnim sociolozima,

religija je ključni element društvenog života. Istraživanja u okviru klasične sociologije bavila su se istraživanjem porijekla religije te njenim ulogama i funkcijama u društvenom životu zajednice. U ovom radu bit će predstavljeni stavovi osnivača sociologije, uključujući Augusta Comtea, Karla Marxa, Emilea Durkheima i Maxa Webera. Svaki od njih interpretirao je religiju i društvo iz različitih perspektiva. Rad će započeti predstavljanjem stajališta Augusta Comtea, koji je od ključne važnosti za razvoj sociologije i njeno formiranje kao znanstvene discipline. Osnivač i poslanik religije čovječanstva Comte ujedno se shvaća kao osnivač sociologije jer je imao vodeću ulogu u njenom nastanku i razvoju (Jašarević, A., 2020: 309). Comte sociologiju dijeli na socijalnu statiku i socijalnu dinamiku. Statika proučava pojedince, porodicu i društvo, čvrste uvjete egzistencije društva, uvjete ravnoteže društvenog organizma, a dinamika proučava zakone njegova napretka kojem su pokretač ideje. Kad statički promatramo društvo, vidi se da su porodica, država i vjerske institucije osnovni elementi društva (Jašarević, A., 2020:309). Dakle, društvo ne može postojati bez institucija koje su prethodno spomenute. Prema Comteu, za razliku od društvene statike, društvena dinamika uključuje niz faza koje sva društva moraju proći. Comte ovaj proces opisuje kao zakon društvenog napretka, koji se odvija kroz tri poznata teorijska stadija. Prvi stadij je teološki, u kojem se ljudske misli, događaji i činjenice tumače kao rezultat djelovanja nadnaravnih sila. Zbog nedostatka znanja, svaki prirodni fenomen pripisuje se djelovanju božanstava ili natprirodnih bića. Nakon teološkog stadija slijedi metafizički stadij, gdje apstraktne duhovne sile poput prirodnih sila, vrline ili slobode zamjenjuju pojam boga koji je dominirao u prethodnom stadiju. Prethodno predstavljeni stadiji uzeti su kao temelj za fazu u kojoj se pojedinac usmjerava na proučavanje konkretnih bića kroz promatranje i eksperimentiranje. Prema Comteu, društva koja su nakon ova tri stadija postala pozitivna ispunila su neophodne korake za prelazak na religiju čovječanstva koja pruža uživanje u istinskoj sreći (Jašarević, A., 2020:310). Religija čovječanstva se smatra nositeljem moralne misije i ima za cilj uspostaviti stvarni i trajni moral među svim ljudskim uvjerenjima. Njenom svrhom se smatra promicanje društvene solidarnosti i osiguravanje reda (Jašarević, A., 2020:310). Prema Kurtu (2011), glavni je cilj, reorganizacija društva i okončanje njegove mentalne i moralne anarhije.

Nadalje, njemački sociolog i filozof, Karl Marx društvo dijeli na dvije velike skupine: društvenu bazu i društvenu nadgradnju. Pod društvenom nadgradnjom, K. Marx podrazumijeva državnu, pravnu, političku sferu, kao i oblike društvene svijesti. Pod oblicima društvene svijesti podrazumijevamo religiju, ideologiju, znanost, različite sadržaje, forme umjetnosti, itd. Prema tome religija je društveni oblik nadgradnje, ona je ogledalo ili odraz društvenih

odnosa koji se zasnivaju na osnovnoj ekonomskoj strukturi društva (Jašarević, A., 2020:311-312). Marx opisuje fenomen otuđenja kao proces u kojem se čovjek otuđuje od svoje prave prirode, samoga sebe i proizvoda svog rada. Otuđenost, ili alijenacija, prema Marxu, društvena je pojava koja proizlazi iz religije, privatnog vlasništva i podjela rada. Marx smatra da religijski doprinosi neravnoteži u društvu jer djeluje poput „opijuma“, stoga ju naziva „opijumom naroda“. Prema marksizmu, religijska uvjerenja i praksa dodatno pojačavaju već prisutnu otuđenost. Dakle, prema Marxu, religija je ujedno i znak izrazite otuđenosti i „opijum“ koji osigurava nastavak strukturne neravnoteže; to je „kompenzacijski mehanizam“ koji je izmislila klasa za tlačene i iskorištene da bi pronašli utjehu. Religija, s ovom vrstom funkcija, obećava raj vječne sreće nakon smrti, te na taj način smanjuje patnju pod pritiskom i tako čini život podnošljivijim (Jašarević, A., 2020: 313).

S druge strane, Emile Durkheim religiju vidi kao neizostavan element društvenog života i same društvene zajednice. Vođen time, smatra da je religija zaslužna za održavanje društvene integracije. Prema Durkheimu, religija štiti svoje osnovne dogme najstrožim kaznama. Naglašava da u slučajevima kada se ujedine vjerska zajednica i politička društava, ove kazne se ponekad daju u ime države, a nekad ih dodjeljuje država te je ona, sama po sebi, oblik samospoznaje društva (Jašarević, A., 2020:316). Prema Weberu, kojeg se smatra utemeljiteljem povijesne i sistematske sociologije religije, religija predstavlja radikalni odgovor na životne poteškoće i nepravde, nastojeći im dati smisao. Vrijeme pomaže ljudima da se lakše nose s izazovima i osjećaj sigurnosti suočeni s njima. Dakle, religija pridonosi tome da svijet postane smisleniji i uređeniji. Weber ističe i da religija predstavlja etičku i ideološku orijentaciju različitih društvenih slojeva (Jašarević, A., 2020: 318-322).

3. Moral i kršćansko-moralni odgoj

Kada govorimo o moralu, prvo pomislimo na ono što je ispravno i u skladu s normama i obrascima pravilnog ponašanja, kako na razini pojedinca, tako i u kontekstu društva. Moral se stoga definira kao skup ponašanja utemeljenih na ispravnim načelima koja su u skladu s određenim etičkim i moralnim standardima. Važno je napomenuti da moralna načela nisu univerzalna; ona variraju ovisno o društvenom, kulturnom i religijskom kontekstu svake zajednice, kao i uvjerenjima te zajednice. Sama riječ „moral“ potječe od latinske riječi „mos, moris“, što bi označavalo običaj, pravilo, zakon. Moral, nasuprot nemoralu, označava pozitivno i nedevijantno ponašanje, a nemoral označava negativne karakteristike i osobine. Vukasović govoreći o moralu govori kako se moral očituje aktivnim odnosom čovjeka prema vanjskom svijetu i samom sebi, odnosno prema drugim ljudima, društvenoj zajednici, radu, materijalnim i duhovnim vrijednostima (Šarić, A. i Pehlić, I., 2006: 297). Nadalje, govoreći o moralu u svezu se dovode i moralne norme, moralna svijest, sankcije te moralni odgoj. Moralni standardi u skladu su s pravnim standardima. S druge strane, moralne norme nepisane su pravila ponašanja, a moralna svijest odnosi se na prihvaćanje i razumijevanje pojedinca prethodno nepisanih pravila ponašanja. Dakle, možemo zaključiti da je identitet i moral same osobe vrlo važan kada je riječ o poštovanju moralnih normi, upravo zbog toga što su pravila nepisana te samim time ovise o samosvijesti pojedinca u zajednici. Vukasović govori i o pojmu moralne sankcije. Kako kaže, moralna sankcija odnosi se na negativnu ili pozitivnu reakciju na moralno djelovanje. Zatim ćemo definirati pojam moralnog odgoja. Moralni odgoj tumači se kao organizirano, svjesno i usmjereno djelovanje određene društvene zajednice s ciljem i svrhom prihvaćanja i provođenja temeljnih etičkih načela i postupaka te zajednice. Dakle, moralni odgoj primarno se referira na odnos između osobnosti „odgajaničke“ ličnosti i zahtjeva sredine (Šarić, A., i Pehlić, I., 2006:298-299). Dakle, kako bi moralni odgoj pojedinca bio uspješan važno ga je njegovati i uskladiti s određenim moralnim normama i etičkim načelima, odnosno nepisanim pravilima poželjnog ponašanja određenog društva ili kulture u kojoj se on nalazi. Analizirajući i razjašnjavajući moral kao društvenu pojavu prikladno je spomenuti postavljena pitanja prikazana u Kuničićevu radu o moralu. U njegovu radu „Moral i ljudsko društvo“ javljaju se pitanja poput: „Je li moral suvremen zato što gradi današnje društvo ili moral gradi to društvo jer je općevažan, uvijek suvremen, pa se može i danas uspješno primijeniti na društvene potrebe?“ Na ovo pitanje može se odgovoriti uzeći u obzir starost fenomena morala. Prema njemu, ljudi dolaze na svijet, a moral je u svijetu prije njih. Oni ga nalaze. Moral spada u prafenomen ljudskog društva. On je datost (Kuničić, J., 1967:20). Obilježja moralno-

kršćanskog odgoja vrlo su važna u životu pojedinca i u izgradnji njegova identiteta moralno odgovorne osobe. Vrlo važnu ulogu u tom procesu imaju primarna i sekundarna socijalizacija, kroz koje pojedinac formira svoju osobnost. Stoga vrlo važnu ulogu ima škola koja je zapravo reprezentativan obrazovni prostor. Prema Paunu (1999), škola je organizacija koja poučava i proizvodi učenje, a njezina specifičnost proizlazi iz činjenice da ispunjava upravo tu funkciju. Školsko obrazovanje je prioritet u civiliziranim društvima. Uloga je škole raznolika i ona je danas „sučelje između pojedinca i društva“ (Neamtu, 2011:998). Koliko god da su primarna socijalizacija i rast pojedinca u obiteljskom okruženju bitni, škola ima središnju ulogu u dječjem životu i životu adolescenata jer se oni u školi susreću sa zahtjevima, informacijama i vrijednostima različitih institucija (Gavreliuc, 2011:229), a kako navodi Neamtu (2011), interakcija učenika u školi regulira mehanizme prilagodbe pojedinaca i razvoj društvenog identiteta. Kvaliteta takvih interakcija ogleda se u razvoju vještina i znanja učenika, kao i u njegovom moralnom rastu i razvoju. Kao glavna grana odgoja, moralni odgoj uključuje osiguranje odgovarajućeg okvira za usađivanje moralnih komponenti u strukturu učenikove osobnosti. Dakle, cilj su formiranje moralnog profila pojedinca i njegovog identiteta u skladu s društvenim potrebama zajednice. Stoga su konačni ciljevi moralnog odgoja moralna svijest i moralno ponašanje (Farcas, 1993: 19-20). Sâm sadržaj moralnog odgoja usmjeren je na odnos pojedinca i njegovog društva. Stoga, prema Cucosu (1999), obrazovanje se mora temeljiti na religijskim vrijednostima. Stoga je primjereno da se religijska komponenta tretira na isti način kao i intelektualna i umjetnička komponenta. Vjerski moral pozitivno djeluje na izgradnju identiteta pojedinca.

Prethodno se zasebno analiziralo i raspravljalo o terminima religije i morala kao društvenih pojava, o njihovom definiranju te ulogama i utjecaju na život kako pojedinca, tako i društvene zajednice. No, govoreći o njihovom odnosu, važno je naglasiti da moral i religija nisu jedno. Moral se može trajno zasnivati samo na religiji. Moral kao princip ne postoji bez religije, ali moralna praksa je u potpunoj ovisnosti o religiji. Ono što ih povezuje je zajednički argument: drugi, viši svijet. Po tome što je „drugi“ taj svijet je religiozni svijet; o tome što je viši taj svijet je moralni svijet (Šarić, A. i Pehlić, I., 2006:300).

4. Antisocijalno ponašanje

Govoreći o antisocijalnom ponašanju, sâm naziv termina označava neprimjereno ponašanje čiji su ishod štetne posljedice. Stoga, Burt i suradnici (2009) definiraju takva ponašanja kao skup ponašanja koja rezultiraju negativnim posljedicama. Antisocijalno ponašanje također se definira kao ponašanje koje se protivi normama i pravilima društvenog ponašanja. Također, takvo ponašanje za ishod ima ugrožavanje prava (primjerice imovinska, vlasnička prava) te prava drugih pojedinaca u društvu. Presentacije takvih ponašanja ogledaju se i u ponašanjima kao što su vandalizam, krađe, širenje glasina i kleveta, nanošenje uvreda drugima i slično. Antisocijalno ponašanje uveliko je uzrokovano i socijalizacijom i usvajanjem i primjenom obrasca tuđeg ponašanja koje pojedinci promatraju, uče te samim time usvajaju, a kasnije i primjenjuju. Svakodnevni primjer takvog učenja očituje se i u odnosu djece i starijih. Djeca, gledajući odrasle koje uzimaju za primjer ili autoritet usvajaju njihova devijantna ponašanja te ih kasnije i primjenjuju u svom životu. Takav oblik socijalnog učenja predstavio je Albert Bandura, koji on naziva teorijom socijalnog učenja putem koje djeca usvajaju nedolična ponašanja prisvajajući ih od starijih. Takva ponašanja ostavljaju negativne posljedice, kako za pojedinca, tako i za njegovu okolinu. Na primjer, Sawyer i sur. (2015) tvrde da osobe sklone antisocijalnom ponašanju pate od raznih psihosocijalnih problema, kao što su nedostatak obrazovanja i poslovnih prilika tijekom života, kao i tjelesna i emocionalna oštećenja. Burt i sur. (2009) antisocijalno ponašanje razvrstavaju u tri kategorije, a to su: fizička agresija, socijalna agresija te kršenje pravila. Kad je riječ o asocijalnom ponašanju i generacijskim razlikama, prema Burtu, veliki je utjecaj dobi razvoja pojedinca, što podupiru istraživanja u kojima su učenici skloniji kršenju pravila i sudjelovanju u asocijalnom ponašanju nego odrasla skupina, uzimajući u obzir opću situaciju na razini stanovništva, dok Dishon i suradnici (2015) procjenjuju da odrasli češće i uspješnije prikrivaju svoje antisocijalno ponašanje od tinejdžera i mlađih populacijskih skupina. Adolescencija, kao razdoblje života, može biti vrlo zbunjujuće i dovodi do problema u ponašanju pojedinca. Opasnost od devijantnih postupaka je velika i uzrokovana je egzistencijalnim sukobima koji ne odgovaraju vrijednostima ili idealima. Antisocijalno ponašanje, devijantnosti pripada ljudskoj povijesti i suprotstavlja se društveno poželjnim normama (Ban, 2013: 11). Kao što je već navedeno, važnu ulogu u suzbijanju antisocijalnog i devijantnog ponašanja imaju primarna i sekundarna socijalizacija. Dakle, u tom procesu suzbijanja takvog neprihvatljivog ponašanja važnu funkciju ima škola. Škola, kao prostor obrazovanja i socijalizacije, može imati vrlo pozitivan učinak na izgradnju moralnog identiteta pojedinca ako je i sama pozitivno uređena. Školska klima treba biti upravo tako i

izgrađena, zadaća joj je da štiti i potiče izgradnju pozitivnog identiteta te uspješno provodi moralni odgoj. Stoga se školske preventivne strategije odnose upravo na prevenciju ili smanjenje neprimjerenih ponašanja i pozitivan utjecaj na stav i ponašanje učenika. Prevencija asocijalnog ponašanja i promicanje socijalnih vještina stalne su zadaće školskog odgoja i obrazovanja. Takav proces, odnosno učinkovit proces suzbijanja maloljetničke delikvencije trebao bi obuhvatiti četiri elementa, a to su: 1) sveobuhvatan spektar informacija o problemu, 2) promijeniti motivaciju s ciljem postizanja očekivanih rezultata, 3) prakticiranje vještina i sposobnosti prikladnih za željena ponašanja, 4) omogućiti sredstva pomoći na koje se može pozvati u rizičnim situacijama (Alternative Sociale, 2006). Govoreći o učinkovitim strategijama prevencije asocijalnog, odnosno devijantnog ponašanja spomenut ćemo i već prethodno spomenut, moralno-kršćanski odgoj. Moralno-kršćansko obrazovanje ima pozitivan utjecaj na suzbijanje antisocijalnog ponašanja upravo zbog pozitivnih vrijednosti koje promiče. Istraživanje od strane Regionalnog centra za prevenciju, evaluaciju i savjetovanje protiv droga te Centra Areopag istaknulo je nekoliko ključnih i relevantnih aspekata u vezi važnosti uključivanja kršćanskih vrijednosti u prevenciji antisocijalnog ponašanja. Stoga je uočena potreba za promicanjem duhovnih i moralnih vrijednosti kako bi se ispravila moguća antisocijalna, devijantna ponašanja (Neagoe, 2018: 130, 133). Ciljevi istraživanja bila su: 1) istražiti ulogu vjeronauka u stjecanju znanja o moralno-kršćanskim vrijednostima i vjeri te 2) utvrditi utjecaj moralno-kršćanskog odgoja na prevenciju asocijalnog ponašanja. Rezultati istraživanja provedenog u različitim srednjim školama mogu potvrditi da postoje očite razlike između perspektiva različitih škola. Takve razlike u ponašanju posljedica su činjenice da učenici koji pohađaju škole s višim stupnjem kršćanskog moralnog učenja imaju veći stupanj odobravanja kršćanskih vrijednosti i moralnih učenja. Pri interpretaciji podataka vidljivo je da postoji značajna razlika između učenika koji su pohađali vjeronauk i onih koji nisu. Dakle, moralno-kršćanski odgoj pozitivno utječe na prevenciju asocijalnog ponašanja, što dokazuje i činjenica da se učenici koji su pohađali vjeronauk vode moralnim i kršćanskim vrijednostima.

Zaključno, živjeti u kršćanskom društvu, poznavati moralne vrijednosti i vjerske zapovijedi pozitivno utječe na suzbijanje antisocijalnog ponašanja. Također, u raspravi o antisocijalnom ponašanju važno je spomenuti i samokontrolu. Geyer i Baumeister (2005) te McCullough i Willoughby (2009) odredili su samokontrolu kao psihološki proces koji može pojasniti povezanost religije i ishoda ponašanja. Samokontrola se odnosi na sposobnost osobe da nadjača društveno neprihvatljive i nepoželjne impulse te regulira svoje ponašanje, misli i emocije.

5. Teorijski okvir i prethodna istraživanja

5.1. Povezanost religioznosti i moralnih vrijednosti

Pavić (2021) je proveo istraživanje koje je imalo za cilj ispitati odnos između građanskog i religijskog socijalnog kapitala i antisocijalnih stavova među mladima. Hipoteza istraživanja je da će dobrovoljno članstvo u određenim skupinama građanskog društvenog kapitala i sudjelovanje u vjerskim obredima, odnosno članstvo u vjerskom socijalnom kapitalu, biti negativno povezano s antisocijalnim stavovima mladih. Kao izvor su upotrijebljeni Europska anketa vrijednosti i Svjetska anketa vrijednosti. Podaci su prikupljeni na uzorku od 11.411 ispitanika mlađih od 25 godina iz 79 zemalja. Autor je istraživanjem potvrdio svoju hipotezu da postoji negativna korelacija između razine sudjelovanja u vjerskim obredima i asocijalnih stavova, dok članstvo u dobrovoljnim udrugama i asocijalnih stavova imaju pozitivnu korelaciju.

Šarić A. i Pehlić I. (2006) proveli su istraživanje čiji je cilj bio utvrditi međusobnu korelaciju religioznosti (u ovom slučaju pohađanje vjeronauka u školama) i profiliranje moralnih vrijednosti. Svoj cilj istraživanja ostvariti su kroz slijedeće zadatke: 1. Ispitivanje stava prema moralnim vrijednostima učenika koji pohađaju islamsku vjeronauku 2. Ispitivanje stava prema moralnim vrijednostima učenika koji pohađaju katoličku vjeronauku 3. Ispitivanje stava prema moralnim vrijednostima učenika koji pohađaju ne pohađaju nastavu vjeronauke 4. Analiza i interpretacija prikupljenih podataka odgovarajućim skalama. Osnovna hipoteza istraživanja temeljila se na tome da nastava vjeronauka ima pozitivan učinak na formiranje moralnih vrijednosti kod učenika. Istraživanje su provodili dvjema tehnikama, a to su anketiranje i statističke tehnike (Šarić, A. i Pehlić, I., 2006: 312-313). Istraživanjem testirana je prva hipoteza, odnosno utvrđena je značajna razlika u odnosu prema moralnim vrijednostima između učenika koji pohađaju nastavu vjeronauka (islamskog) i onih koji je ne pohađaju. Svojim istraživanjem utvrdili su i da postoji značajna razlika između učenika koji pohađaju katolički vjeronauk i onih koji ga ne pohađaju. Drugim riječima, utvrđeno je da studenti koji slijede učenja imaju razvijenije moralne vrijednosti od onih koji ne slijede katolička učenja. Nadalje, istraživanjem su utvrditi da se stavovi između učenika katoličkog vjeronauka i učenika islamskog vjeronauka međusobno značajno i ne razlikuju, dok je razlika između njih i onih koji ga uopće ne pohađaju značajno različitija (Šarić, A. i Pehlić I., 2006: 316-321). Dakle, neovisno o tome koja je religija u pitanju, učenici podvrgnuti vjerskim učenjima moralno i religijski su

angažiraniji od učenika koji ne prakticiraju i ne slijede vjersku nastavu. Vjerska nastava, dakle, vrlo je bitna sastavnica razvoja moralnih načela i stavova učenika. Ona pozitivno utječe na izgradnju stavova i identiteta učenika u njihovom zbunjujućem procesu odrastanja, što može imati vrlo pozitivne učinke i posljedice za njihov daljni rast, razvoj te život.

5.2. Generacijske razlike i religioznost

Bahadir (2007) je utvrdio da se religijski razvoj u adolescenciji odvija kroz tri faze, a to su: buđenje religijske svijesti, ispitivanje i sumnja u religijska uvjerenja te stjecanje jasnog religijskog stava, dok je promatranje adolescencije razložio na tri faze, a to su: rana, srednja i kasna faza te je paralelno promatrao odnos svih prethodno navedenih faza. Kao ključne utjecaje na razvoj religijske svijesti, ističu se mentalna zrelost te društveni i kulturni čimbenici. Uz to, emocije i emocionalni razvoj pojedinca igraju važnu ulogu u oblikovanju osobnosti. Njihova važnost leži u tome što predstavljaju temelj za razvoj stavova, motivacije, vrijednosti i interesa, koji su ključni u pitanjima vjere. Vjera, naime, usmjerava adolescente prema određenim vrijednostima i daje odgovore na nova pitanja poput „vječnosti“ i „grijeha“, namirujući emocionalnu nesigurnost te pružajući osjećaj sigurnosti kroz motive oprosta i milosti. Glavni faktori razvoja identiteta, poput osjećaja sigurnosti i identifikacije, također su ključne karakteristike važne za religiju. Prema rezultatima raznih istraživanja, višestrani efekti religije imaju bitnu ulogu u izgradnji identiteta (Bahadir, 2007). Također, važnu ulogu u razvitku religioznosti mlade osobe ima i sumnja, prirodno je sumnjati. Sumnja se povećava kada su neke suprotnosti vidljive, kao što su primjerice razlike koje pripovijeda religijska praksa i samo ophođenje vjernika ili vjerskih službenika. Svjedočenjem takvih situacija, adolescent sumnja i propituje vjeru, nije siguran u istu. Također, prema Živkoviću (2007) kod adolescenta koji nije imao dobar odnos s roditeljima dolazi do averzije i odbacivanja Boga i religije upravo jer ju smatraju kao „vjeru roditelja“ (Jašarević, A., 2017: 45). Kasna adolescencija, odnosno period između 18. i 19. godina uveliko je uvjetovan prethodnim iskustvom i obrazovanjem. Bahadir (2007) smatra da tu glavnu igru kvalitetno religijsko obrazovanje u djetinjstvu. Dok u periodu dvadesetih i zrelijih godina, pojedinčeve sumnje i osjećaj krivice polako gube svoju moć (Jašarević, A., 2007:45). Promatrajući odnos između dobi i religioznosti kroz radove prethodno spomenutih autora, važno je naglasiti da sama dob nije presudni faktor koji utječe na religioznost pojedinca i njegov odnos prema Crkvi. Ovaj se odnos treba sagledati u kontekstu drugih čimbenika, poput primarne i sekundarne socijalizacije, te članstva u određenim

društvenim zajednicama. Primijećeno je da postoje razlike u odnosu prema religiji među različitim dobnim skupinama. Istraživanja provedena u društvima s dugom vjerskom tradicijom pokazala su da se odnos između dobi i religioznosti mijenja tijekom života. Naime, religioznost je obično jača u mlađoj dobi, slabi u odrasloj dobi, a ponovno jača u starijoj dobi. U Hrvatskoj su provedena dva istraživanja koja potvrđuju ove razlike među dobnim skupinama. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu proveo je istraživanje među mladima od 15 do 27 godina, pri čemu su rezultati pokazali da su najreligiozniji ispitanici bili mlađi, dok se religioznost smanjivala s porastom dobi. Za drugo istraživanje, uzet je uzorak ispitanika dobne starosti od 15 do 29 godina, čiji su rezultati pokazali da su najreligiozniji ispitanici dobne starosti između 15 i 19 godina (Bezinović, P., Marinović Bobinac, A., Marinović Jerolimov, D., 2004: 136).

Christian Smith u svojoj knjizi „Souls in Transition: The Religious and Spiritual Lives of Emerging Adults“ istražuje razlike između duhovnih i religijskih praksi među mladima i starijim generacijama, pokazujući kako se stavovi, vrijednosti i prakse novijih generacija razlikuju od prethodnih. Podaci su prikupljeni između 1990. i 2006. godine, a ispitanici su odgovarali na pitanja koja su omogućila procjenu njihove religioznosti. Istraživanje je pokazalo da su mlađi ispitanici manje religiozni u usporedbi sa starijima. Konkretno, 42% mladih izjavilo je da se moli svaki dan ili češće, dok je taj postotak među osobama starijim od 75 godina iznosio 76%. Također, 15% mlađih ispitanika pohađa vjerske obrede jednom ili više puta tjedno, u usporedbi s 40% starijih ispitanika (Smith, C., 2009:88-89). U knjizi „Lost in Transition: The Dark Side of Emerging Adulthood“ iz 2011. godine, Christian Smith, Patricia Snell Herzog i Hilary Davidson istražuju razlike u životnim stilovima između prošlih i današnjih generacija mladih. Današnji mladi mnogo kasnije preuzimaju uloge bračnog partnera ili roditelja, te su više usmjereni na svoj socijalni i osobni razvoj, karijeru i opću dobrobit. Ova promjena u životnim stilovima može dovesti do različitih mentaliteta i stavova prema pitanjima poput seksualnog ponašanja. Autori ukazuju da mladi danas imaju više slobode i mogućnosti. U svojoj knjizi, temeljeći se na 230 intervjuu, autori iznose pet glavnih problema s kojima se mladi suočavaju: zbunjeno moralno rasuđivanje, rutinsko opijanje, materijalistički životni ciljevi, negativna seksualna iskustva te nedostatak angažmana u građanskom i političkom životu.

5.3. Generacijske razlike i moralna permisivnost

Rad Valentine Mandarić pod naslovom „Svijest o grešnosti kod današnjih mladih“ iz 2001. godine bavi se kompleksnim pitanjima moralnih vrijednosti i stavova mlađih generacija. U svom istraživanju, Mandarić ističe kako su današnji mladi često podložni kulturno-društvenim

utjecajima koji su etički neutralni. Zbog toga, kako ona navodi, dolazi do razvoja identiteta koji je moralno permisivan, što znači da su mladi skloni lakom opravdavanju postupaka i ne doživljavaju grijeh u njegovom punom značenju. Ona također napominje da u ovakvom okruženju opadaju utjecaji kršćanskog morala. Mandarić dodatno naglašava kako subjektivizam, afektivni, duhovni i intelektualni nomadizam, kao i određeni aspekti komunizma, hedonizma te pogrešno shvaćanje slobode, imaju snažan utjecaj na oblikovanje identiteta i moralne svijesti kod mladih ljudi. Autorica na temelju novijih socio-religijskih istraživanja među mladima, pokazuje kako su uslijed društvenih promjena i procesa kao što su proces društvene diferencijacije, pluralizma, globalizacije, moralnog relativizma, sve manje prepoznatljiva obilježja kršćanskog morala, a sve izraženije zamagljeno poimanje grijeha u ponašanju mladih. Dakle, u životu mladih prevladava permisivnost i etika lakog opravdanja, posebno na seksualnom području (Mandarić, V., 2001:420). Društvo obilježeno snažnom društvenom diferencijacijom, kulturnim pluralizmom i raznolikim životnim stilovima gubi na snazi i jedinstvu, dok su razni izazovi i mogućnosti izbora sve izraženiji. Zbog toga su mladi sve skloniji kršenju društvenih i moralnih normi, bilo da se radi o zakonima ili crkvenim pravilima. Tradicionalni moral ima sve manju ulogu i prisutnost, dok subjektivni osjećaj postaje ključni kriterij u odnosu mladih prema određenim djelima i moralnim pravilima. Primjeri poput predbračnih odnosa, bračne nevjere, homoseksualnih odnosa, konzumacije pornografije, pobačaja i eutanazije sve se češće doživljavaju kao osobni izbori koji ne bi trebali biti podložni društvenoj osudi ili prosudbi. Mladi često pružaju otpor postavljenim određenim moralnim normama i pravilima (Mandarić, V., 2001:427). Suprotstavljanje mladih moralnim normama društva proizlazi iz činjenice da oni grijehu pristupaju iz vlastite perspektive, subjektivno procjenjujući što predstavlja grijeh, a što ne. To je posebno vidljivo u biološkim i seksualnim aspektima njihova života. Mladi te aspekte smatraju dijelom svoje privatne sfere, u kojoj sami postavljaju pravila i određuju što je moralno prihvatljivo. Istraživanja pokazuju da su mladi općenito permisivniji i tolerantniji od šireg društva u kojem žive. Za mnoge mlade, određena ponašanja u seksualnoj sferi ne predstavljaju kršenje moralnih načela ili zakona. Permisivnost i etika lakog opravdanja ne očituje se u jednakoj mjeri u svim životnim područjima. Najizrazitija je u privatnom životu, posebno u seksualnim i obiteljskim odnosima, počevši od predbračnih odnosa, koji u svim istraživanjima imaju najveći postotak, ali je u porastu i tolerancija na području zaštite ljudskog života (Mandarić, V., 2001: 431). Nedavna istraživanja usmjerena na stavove mladih, konkretno srednjoškolaca, ispitala su njihove poglede na teme poput homoseksualnih veza, pobačaja, kontracepcijskih pilula, eutanazije, pornografije i predbračnih odnosa. Rezultati su pokazali da su ova ponašanja na seksualnom području postala

uobičajena društvena stvarnost koja se više ne raspravlja, barem ne na javnoj razini. Naše društvo se može opisati kao etički neutralno društvo gdje dominiraju moralna nesigurnost i smanjenom subjektivna odgovornosti. Općenito, mladi ne prihvaćaju činjenicu da je seksualnost podređena bilo kakvome etičkom kodeksu (Mandarić, V., 2001:432).

Stjepan Baloban (2000) u svom radu „Spolnost – odnos prema seksualnom ponašanju“ bavi se pitanjima ljudske spolnosti, važnosti seksualnih odnosa za uspješan brak te odnosu prema stilu života samohranih majki. Nadalje, rad, također, propituje društvenu dimenziju seksualnog ponašanja: izvanbračne afere, usputne seksualne odnose, seksualni odnos maloljetnika te stavove prema prostituciji, homoseksualnosti te AIDS-u. Treće istraživačko pitanje koje je S. Baloban predstavio u svom radu odnosi se na stavove prema pobačaju te problematikom te teme (Baloban, S., 2000:395). Rezultati istraživanja pokazuju da mladi u velikoj mjeri smatraju da su seksualni odnosi važni za uspješan brak. Što se tiče stava prema životnom stilu samohranih majki, mlade žene mlađe od 28 godina češće odobravaju ovaj način života, dok muškarci ostaju unutar prosjeka muške populacije. Kada je riječ o stavovima prema izvanbračnim aferama, muškarci su pokazali pozitivniji stav u odnosu na žene. Konkretno, potpuno neodobravanje izvanbračnih afera varira od 85% kod žena starijih od 59 godina do 66% kod žena mlađih od 28 godina, dok je kod muškaraca taj postotak 78% kod starijih od 59 godina i 50,4% kod mlađih od 28 godina. Generacijska razlika postaje još vidljivija kada je riječ o stavovima prema usputnim seksualnim odnosima. Stariji građani su u velikoj mjeri protiv takvog ponašanja, pri čemu 81,9% osoba starijih od 59 godina potpuno odbacuje usputan seks, dok isto čini 51,5% osoba mlađih od 28 godina. Preko 20% mlađih od 28 godina smatra da se usputni seks može često opravdati. Što se tiče stavova prema seksualnim odnosima maloljetnika, mlađi ispitanici su skloniji opravdati takve odnose, iako ih 60% odbacuje. Distanca prema takvim odnosima raste s učestalijim pohađanjem crkvenih misa. U istraživanju stavova prema prostituciji, mlađa populacija, osobito mlađi od 30 godina, pokazuje veću spremnost prihvatiti to ponašanje, iako je i dalje visok postotak neodobravanja (80,5%). Odobravanje homoseksualnosti također raste među mlađim generacijama, dok je više od 80% starije populacije od 58 godina protiv homoseksualnosti, u usporedbi s 50% mlađih od 28 godina koji je odbacuju. (Baloban, S., 2000:398-414). Dakle, rezultati „Europskog istraživanja vrednota, EVS 1999) prikazuju generacijske razlike u odobravanju prethodno navedenih seksualnih ponašanja i praksi. Shodno tome, možemo zaključiti da mlađa populacija više opravdava prethodno navedena ponašanja, dok stariji i religiozniji naraštaji nisu suglasni s takvim ponašanjima. Nadovezujući se na autoricu Mandarić, možemo zaključiti da je etika lakog opravdavanja i zamagljenog i

subjektivnog poimanja grijeha prisutna i u ovom istraživanju. Važan utjecaj na odobravanje prethodno navedenih ponašanja i praksi imaju dob, tradicionalnost i religioznost. Suvremeni svijet je veoma drugačiji od tradicionalnog svijeta i njegovih kulturnih normi o obrazaca ponašanja. U suvremenijem svijetu, osjetljiva pitanja poput pobačaja, homoseksualnih veza i sličnih praksi nisu više toliko osjetljiva pitanja kao što su kod tradicionalnijih društava. Kroz takvu promjenu okoline, dolazi i do promjena stavova i mentaliteta društva zbog kojih oni postaju permissivniji kada su u pitanju prethodno navedena ponašanja. Dakle, suvremenijim načinom života dolazi i do novih stavova. Kao prekretnicu nove duhovne klime u društvu, smatraju se i studentski nemiri 1968. godine u Parizu, Frankfurtu i Berlinu. Tim događajem naglo stupaju razne promjene u društvenom životu zajednice, dolazi do prihvaćanja homoseksualnosti/homofilije u društvu, liberalizacije pobačaja, potpune legalizacije eutanazije, porasta razvoda brakova i izvanbračnih oibtelji.. (Valković., M, 1998: 465). No, stajalište Crkve glede pobačaja, još uvijek je moralno-etičko pitanje i percipira ga se kao oduzimanje ljudskog života, dok je stajalište većine Hrvata da je pobačaj jednak ubojstvu, prekid ljudskog života (Baloban, S. i Črpić, G., 1998:641). Baloban S. i Črpić G. (1998) u svom su radu ispitivali stavove i mentalitet građana Hrvatske prema pobačaju, s obzirom da se on kroz vrijeme mijenjao, kako se svijet razvijao i suvremenizirao, tako se i stavovi populacije izmjenjuju kroz vrijeme i promjene koje ono nosi. Navedena dva autora su kroz nekoliko istraživačkih pitanja u obliku tvrdnji/izjava ispitali stavove građana. Izjave i odgovori građana glasili su ovako: s teozom koje pobačaj objašnjava kao „nužno zlo koje treba ostati kao mogućnost odabira ženama“ u potpunosti slaže 37,6% građana, dok se uglavnom slaže 26,8% građana. Kada se to pretvori u uobičajeno tumačenje pod vidom „pretežno se slaže“ dobivamo podatak da se 64,4% građana Hrvatske „pretežno slaže“ da pobačaj treba ostati ženin odabir. Nadalje, sa sljedećom tvrdnjom da „pobačaj prekida već započeti život“ potpuno se slaže 54,7% građana, dok se uglavnom slaže 25,9% građana. Kada to, također, zbrojimo i pretvorimo u uobičajeno tumačenje „pretežno se slaže“ dobit će se postotak od 80,6% građana koji smatraju pobačaj ubojstvom jer je ono postupak prekida već započetog ljudskog života. Iz priloženih rezultati, vidljivo je da su stavovi građana Hrvatske u maloj konradiktornosti. U isto vrijeme i opravdavaju i osuđuju pobačaj/abortus (Baloban, S., i Črpić, G., 1998:645). Dakle, kao što je i vidljivo, uz određene čimbenike kao što su dob, okolina, važnu ulogu na pojedinca i njegovo ponašanje ima i religiji, što je prikazano i istraživanjem u kojem se mjeri religioznost korisnika droga i opojnih sredstava. Odnosno, zaključeno je da viša religioznost uvjetuje smanjivanje takvog antisocijalnog ponašanja.

6. Empirijsko istraživanje

Polazna hipoteza ovog diplomskog rada jeste povezanost pohađanja religijskih obreda sa stupnjem odobravanja antisocijalnog ponašanje. Preciznije, proučava se u kolikoj mjeri učestalost odlazaka u Crkvu utječe na moralne stavove i odobravanja određenih antisocijalnih ponašanja pojedinaca. Također, proučava se i generacijski „jaz“, odnosno polazi se od pretpostavke da su mlađe generacije sklonije odobravanju antisocijalnog ponašanja. Shodno tome, u prethodnim stavkama ovog rada predstavljena su istraživanja na tu temu koja potvrđuje navedene teze. Dakle, sve više mladih manje prakticira odlaske na religijske obrede, odnosno njihova religioznost u raskoraku je s religioznošću starijih generacija. Vođeni takvim stavovima i stilom života, mladi grijehu pristupaju više subjektivno, te su poprilično slobodnijeg duha, izrazitije moralne permisivnosti i vode se etikom lakog opravdavanja. Mlađa generacija, za razliku od starijih generacija, češće postavlja vlastita pravila i vodi se subjektivnim prosuđivanjem. Dakle, istraživačko pitanje bilo je da su mladi manje religiozni te da upravo to utječe na to da više odobravaju antisocijalna ponašanja nego starije generacije, te upravo to stvara generacijski jaz i razliku. Kako bismo došli do traženih rezultata, korišten je kvantitativni pristup koji se temelji na dobivenim statističkim rezultatima iz Europske studije vrednota (koja se na engleskom jeziku naziva *European Values Study*). Podatci su uzeti iz istraživanja koja su provedena kroz tri različita vremenska razdoblja, odnosno rezultati iz 1999. godine, zatim iz 2008. godine, te za kraj rezultati dobiveni 2018. godine. U provedenim istraživanjima (kroz sva tri vala) kao varijable korištene su spol, dob, stupanj obrazovanja te učestalost pohađanja religijskih obreda ispitanika. Statistička obrada podataka provedena je pomoću programa IBM SPSS Statistics 21. Rezultati za svaki od tri vala bit će prikazani zasebno.

U sljedećim tablicama (val 1999. godine) prikazani su rezultati provedeni na ukupno 1003 ispitanika, od kojih je 57,3 % bilo ženskih ispitanika, a postotak je muške populacije iznosio 42,7% (Tablica 1).

Tablica 1: Spol ispitanika (1999. godina)

	Frekvencija	Postotak	Validni postotak	Kumulativni postotak
Muško	428	42,7	42,7	42,7
Žensko	575	57,3	57,3	100,0
Ukupno	1003	100,0	100,0	

U istraživanju su sudionici podijeljeni u tri dobne skupine: od 15 do 29 godina, od 30 do 49 godina te skupina sudionika starih 50 godina i više. U prvom je valu najviše bilo ispitanika u dobi od 30-49 godina (42,3%), udio onih u dobi od 15 do 29 godina iznosio je 31,7%, a skupine od 50 i više godina 26,0% (Tablica 2).

Tablica 2: Dob ispitanika (1999. godina)

	Frekvencija	Postotak	Validni postotak	Kumulativni postotak
15-29 godina	318	31,7	31,7	31,7
30-49 godina	424	42,3	42,3	74,0
50 i više	261	26,0	26,0	100,0
ukupno	1003	100,0	100,0	

Iz sljedeće tablice (Tablica 3) može se vidjeti da je oko 31% sudionika istraživanja u u ovome valu religijske obrede pohađalo jednom tjedno ili češće. Nikada religijske obrede u ovom valu ne pohađa oko 12% sudionika.

Tablica 3: Pohađanje vjerskih obreda (1999. godina)

	Frekvencija	Postotak	Validni postotak	Kumulativni postotak
Više od jednom tjedno	52	5,2	5,2	5,2
Jednom tjedno	259	25,8	26,0	31,2
Jednom mjesečno	189	18,8	19,0	50,2
Božić/Uskrs	235	23,4	23,6	73,8
Drugi blagdani	35	3,5	3,5	77,3
Jednom godišnje	47	4,7	4,7	82,0
Manje često	60	6,0	6,0	88,1
Nikada	119	11,9	11,9	100,0
UKUPNO	996	99,3	100,0	
Nema odgovora	5	,5		

Ne znam	2	,2		
Ukupno	7	,7		
Sveukupno	1003	100,0		

U provedenom istraživanju skala odobravanja antisocijalnog ponašanja dobijena je zbrajanjem odobravanja sljedećih antisocijalnih ponašanja: *primanje državnih beneficija na koje nemate pravo, varanje na porezu, primanje mita, bacanje otpada na javnom mjestu, davanje novca da bi se izbjegao porez, neplaćanje karte u javnom prijevozu, prebrza vožnja u naselju*. Odgovori su mjereni na skali od 1 (nikada ne odobravam) do 10 (uvijek odobravam). Minimalni rezultat iznosi 7, a maksimalni 70.

Tablica 4: Deskriptivna statistika prikaza odobravanja antisocijalnog ponašanja (1999. godina)

Ukupni uzorak	979
Nedostaje	24
Srednja vrijednosti	17,23
Standardna devijacija	10,03

Imajući u vidu raspon mogućih vrijednosti, iz Tablice 4 moguće je zaključiti da je u ovome valu postojalo relativno nisko odobravanje antisocijalnog ponašanja.

U sljedećoj su tablici prikazane bivarijantne korelacije između istraživanih varijabli. Može se vidjeti da u ovom valu postoji korelacija između spola i pohađanja vjerskih obreda, a da korelacija između dobi i pohađanja vjerskih obreda nije utvrđena. Odobravanje navedenih oblika antisocijalnog ponašanja bilo je znatno zastupljenije kod mlađih osoba te žena, a osobe koje su rjeđe pohađala vjerske obrede također su bile nešto veću sklonost odobravanju antisocijalnog ponašanja.

Tablica 5: Korelacije (1999. godina)

	Pohađanje religijskih obreda	Spol ispitanika (Q25)	Dob ispitanika (konstruirano)	Odobravanje antisocijalnog ponašanja – ukupno
--	------------------------------	-----------------------	-------------------------------	---

Koliko često pohađate religijske obrede (Q25)	Pearsonova korelacija	1	-,110**	-,037	,079*
	P-vrijednost		,001	,242	,014
	Broj	996	996	996	970
spol ispitanika (Q84)	Pearsonova korelacija	-,110**	1	,018	-,169**
	P-vrijednost	,001		,562	,000
	Broj	996	1003	1003	975
Dob ispitanika (konstruirani)	Pearsonova korelacija	-,037	,018	1	-,329**
	P-vrijednost	,242	,562		,000
	Broj	996	1003	1003	975
Odobranje antisocijalnog ponašanja – ukupno	Pearsonova korelacija	,079*	-,169**	-,329**	1
	P-vrijednost	0,014	,000	,000	
	Broj	970	975	975	975

U sljedećim tablicama bit će prikazana linearna regresijska analiza iz 1999. godine u sve tri dobne skupine pojedinačno. U Tablici 6 može se vidjeti da regresijski koeficijent (B) za varijablu spola u oba modela iznosi -6,46 te -6,18 što ukazuje na to da su žene manje sklone ka odobravanju antisocijalnog ponašanja. Regresijski koeficijent obrazovanja u ovom valu i za ovu dobnu skupinu nije bio statistički značajan, što znači da stupanj obrazovanja, kada se u regresiju uvrste sve ostale varijable nije bio povezan s odobravanjem antisocijalnog ponašanja. S druge strane pohađanje obreda bilo je statistički značajan prediktor, odnosno osobe koje su češće pohađale vjerske obrede istovremeno su pokazale i manju toleranciju za navedene oblike antisocijalnog ponašanja. Svi prediktori tumače oko 9% varijance odobravanje antisocijalnog ponašanja.

Tablica 6: Linearna regresijska analiza – 1999. godina (skupina 15 do 29 godina, val iz 1999. godine)

	Model 1			Model 2		
	B	BETA	T-vrijednost	B	BETA	T-vrijednost
Konstanta	27,48	-	8,56**	24,80	-	7,22**
Spol	-6,46	-0,30	-5,45**	-6,18	-0,28	-5,20
Stupanj obrazovanja	0,33	0,04	0,75	0,29	0,04	0,66
Pohađanje religijskih obreda				0,61	0,12	2,12*

$R^2=0,08$	$R^2=0,09$
------------	------------

Sljedeće regresijska analiza za isti val odnosila se na dobnu skupinu između 30 i 49 godina. Zanimljivo je da u ovoj dobnoj skupini nisu spol ni pohađanje vjerskih obreda nisu bili statistički značajni prediktori odobravanja antisocijalnog ponašanja, a da je viši stupanj obrazovanja bio povezan s višim odobravanjem antisocijalnog ponašanja (Tablica 7).

Tablica 7: Linearna regresijska analiza (dobna skupina 30 do 49 godina, val iz 1999. godine)

	Model 1			Model 2		
	B	Beta	T	B	beta	T
Konstanta	12,68	-	6,56**	11,89	-	5,73**
Spol	-1,29	-0,08	-1,57	-1,25	-0,08	-1,52
Stupanj obrazovanja	0,59	0,13	2,68**	0,58	0,13	2,63**
Pohađanje religijskih obreda				0,20	0,05	1,04
	$R^2=0,02$			$R^2=0,01$		

U sljedećoj se dobnoj skupini, onoj osoba starih 50 godina i više, nijedan od prediktora nije pokazao statistički značajnim (Tablica 8).

Tablica 8: Linearna regresijska analiza (50 godina i više, val iz 1999. godine)

	MODEL 1			MODEL 2		
	B	Beta	T	B	Beta	T
Konstanta	13,59	-	7,22**	14,71	-	7,18**
Spol	-1,01	-0,72	-1,13	-1,18	-	-1,31
Stupanj obrazovanje	-0,08	-0,03	-0,38	-0,02	-0,01	-0,10

Pohađanje religijskih obreda				-0,29	-0,10	-1,40
	R ² = -0,00			R ² =0,00		

U narednim tablicama (tablica 9 i tablica 10) za val iz 2008. godine prikazani su rezultati provedeni na ukupno 1525 ispitanika, od kojih je 60,2% ispitanika ženskog roda, a udio je populacije muških ispitanika 39,8%.

TABLICA 9: Spol ispitanika (val iz 2008. godine)

	Frekvencija	Postotak	Validni postotak	Kumulativni postotak
Muško	607	39,8	39,8	39,8
Žensko	918	60,2	60,2	100,0
Ukupno	1525	100,0	100,0	

Kada je u pitanju dobna struktura uzorka, može se vidjeti da je udio sudionika iz pojedinih dobnih skupina bio relativno ravnomjieran, pri čemu je ipak najviše bilo onih starih 50 i više godina.

TABLICA 10: Dob ispitanika (val iz 2008. godine)

	Frekvencija	Postotak	Validni postotak	Kumulativni postotak
15-29 godina	408	26,8	27,2	27,2
30-49 godina	481	31,5	32,1	59,3
50 i više	609	39,9	40,7	100,0
Ukupno	1498	98,2	100,0	
Nema odgovora	27	1,8		
Ukupno	1525	100,0		

Kada je pohađanje vjerskih obreda u pitanju, može se vidjeti da je u odnosu na prethodni val nešto smanjen broj osoba koje redovito pohađaju vjerske obrede, a da se povećao udio onih koji ih ne pohađaju nikada (Tablica 11).

TABLICA 11: Pohađanje vjerskih obreda (val iz 2008. godine)

	Frekvencija	Postotak	Validni postotak	Kumulativni postotak
Više od jednom tjedno	70	4,6	4,6	4,6
Jednom tjedno	319	20,9	21,2	25,8
Jednom mjesečno	249	16,3	16,5	42,4
Posebni blagdani	339	22,2	22,5	64,9
Jednom godišnje	80	5,2	5,3	70,2
Manje često	214	14,0	14,2	84,4
Nikada	235	15,4	15,6	100,0
UKUPNO	1506	98,8	100,0	
Nema odgovora	13	,9		
Ne znam	6	,4		
Ukupno	19	1,2		
Sveukupno	1525	100,0		

U ovom valu skala odobravanja antisocijalnog ponašanja dobijena je zbrajanjem odobravanja sljedećih antisocijalnih ponašanja: *primanje državnih beneficija na koje nemate pravo, varanje na porezu, primanje mita, davanje novca da bi se izbjegao porez, neplaćanje karte u javnom prijevozu*. Odgovori su mjereni na skali od 1 (nikada ne odobravam) do 10 (uvijek odobravam). Minimalni rezultat iznosi 5, a maksimalni 50. Iz sljedeće tablice vidi se da je odobravanje ovih oblika antisocijalnog ponašanja i u ovom valu bilo relativno nisko (Tablica 12).

TABLICA 12: Deskriptivna statistika prikaza odobravanja antisocijalnog ponašanja

Ukupni uzorak	1445
---------------	------

Nedostaje	80
Srednja vrijednosti	12,72
Standardna devijacija	8,28

Kada su u pitanju bivarijatne korelacije, iz tablice 13 može se uočiti da je odobravanje antisocijalnog ponašanja bilo manje zastupljeno kod osoba koje su češće pohađale vjerske obrede, kao i kod žena i starijih osoba.

TABLICA 13: Korelacije (val iz 2008. godine)

		Pohađanje religijskih obreda	Spol ispitanika (Q25)	Dob ispitanika (konstruirano)	Odobranje antisocijalnog ponašanja – ukupno
Koliko često pohađate religijske obrede (Q25)	Pearsonova korelacija P-vrijednost Broj	1 1506	-,149** 1506	-,064* 1480	,066* 1430
spol ispitanika (Q84)	Pearsonova korelacija P-vrijednost Broj	-,149* 1506	1 1525	,018 1498	-,074* 1445
Dob ispitanika (konstruirani)	Pearsonova korelacija P-vrijednost Broj	,064* 1480	,018 1498	1 1498	-,334** 1420
Odobranje antisocijalnog ponašanja – ukupno	Pearsonova korelacija P-vrijednost Broj	,066* 1430	-,074** 1445	-,334** 1420	1 1445

U sljedećim tablicama bit će prikazana linearna regresija za tri dobne skupine iz vala 2008. godine. U prvoj regresijskoj analizi, može se vidjeti da spol i stupanj obrazovanja nisu statistički značajni prediktori, a da je pohađanje vjerskih obreda povezano s odobravanjem antisocijalnog ponašanja na način da ga više odobravaju osobe koje rjeđe pohađaju vjerske obrede (Tablica 14).

Tablica 14: Linearna regresijska analiza (15 do 29 godina, val iz 2008. godine)

	MODEL 1			MODEL 2		
	B	Beta	T	B	Beta	T
Konstanta	17,44	-	7,34**	12,73	-	4,76**
Spol	-0,95	-0,05	-1,00	-0,36	-0,02	-0,39
Stupanja obrazovanje	0,27	0,03	0,50	0,30	0,03	0,56
Pohađanje religijskih obreda				0,92	0,18	3,62**
	R ² = 0,00			R ² = 0,04		

Iz regresijske analize prikazane u tablici 15, s dobnom skupinom od 30 do 49 godina kao sudionicima istraživanja, može se zaključiti da nijedan od prediktora nije statistički značajan.

Tablica 15: Linearna regresijska analiza (30 do 49 godina, val iz 2008. godine)

	MODEL 1			MODEL 2		
	B	Beta	T	B	Beta	T
Konstanta	12,68	-	7,66**	12,07	-	6,40**
Spol	-1,22	-0,08	-1,65	-1,14	-0,07	1,62
Stupanj obrazovanja	0,59	,08	1,70	0,56	0,08	1,52
Pohađanje religijskih obreda				0,14	0,03	0,68
	R ² =0,01			R ² =0,01		

Kada je u pitanju skupina osoba starih 50 godina i više, iz tablice 15 može se zaključiti da je jedino spol statistički značajan prediktor odobravanja antisocijalnog ponašanja, pri čemu ga žene manje odobravaju.

Tablica 16: Linearna regresijska analiza (50 godina i više, val iz 2008. godine)

	MODEL 1			MODEL 2		
	B	Beta	t	B	Beta	T
Konstanta	13,19	-	11,02**	12,39	-	8,88**
Spol	-1,65	-0,12	-2,83**	-1,56	-0,11	-2,66**
Stupanj obrazovanja	-0,24	-0,05	-1,21	-0,26	-0,06	-1,29
Pohađanje religijskih obreda				0,17	0,05	1,13
	R ² =0,01			R ² =0,01		

U sljedećim tablicama (tablica 17 i tablica 18) prikazana je spolna i dobna struktura uzorka iz vala od 2018. godine. Sudjelovalo je ukupno 1488 ispitanika, od kojih je veći postotak ženske populacije (58,1%).

TABLICA 17: Spol ispitanika

	Frenkvencija	Postotak	Validni postotak	Kumulativni postotak
Muško	623	41,9	41,9	41,9
Žensko	865	58,1	58,1	100,0
Ukupno	1488	100,0	100,0	

Što se tiče dobi, u ovom je valu nešto zastupljenija dobna skupina osoba starih 50 i više godina, odnosno na nju otpada oko polovice svih sudionika istraživanja (tablica 18).

TABLICA 18: Dob ispitanika

	Frekvencija	Postotak	Validni postotak	Kumulativni postotak
15-29 godina	278	18,7	18,7	18,7
30-49 godina	452	30,4	30,4	49,1

50 i više	757	50,9	50,9	100,0
Ukupno	1487	99,9	100,0	
Nema odgovora	1	,1		
Ukupno	1488	100,0		

Iz sljedeće tablice (tablica 19) može se vidjeti da se u odnosu na prethodni val iz 2008. godine dodatno smanjio broj ljudi koji vjerske obrede pohađaju tjedno ili češće, a povećao broj ljudi koji ih nikada ne pohađaju.

TABLICA 19: Pohađanje religijskih obreda

	Frekvencija	Postotak	Validni postotak	Kumulativni postotak
Više od jednom tjedno	69	4,6	4,7	4,7
Jednom tjedno	253	17,0	17,1	21,8
Jednom mjesečno	175	11,8	11,8	33,6
Posebni blagdani	337	22,6	22,8	56,4
Jednom godišnje	114	7,7	7,7	64,1
Manje često	191	12,8	12,9	77,1
Nikada	339	22,8	22,9	100,0
UKUPNO	1478	99,3	100,0	
Nema odgovora	7	,5		
Ne znam	3	,2		
Ukupno	10	,7		
Sveukupno	1488	100,0		

U ovom valu skala odobravanja antisocijalnog ponašanja dobijena je zbrajanjem odobravanja sljedećih antisocijalnih ponašanja: primanje državnih beneficija na koje nemate pravo, varanje na porezu, primanje mita i neplaćanje karte u javnom prijevozu. Odgovori su mjereni na skali od 1 (nikada ne odobravam) do 10 (uvijek odobravam). Minimalni rezultat iznosi 4, a maksimalni 40.

TABLICA 20: Deskriptivna statistika prikaza odobravanja antisocijalnog ponašanja

Ukupni uzorak	1453
Nedostaje	35
Srednja vrijednosti	8,6841
Standardna devijacija	6,35194

Iz rezultata u tablici 20 vidljivo je da je i u ovom valu stupanj odobravanja navedenih antisocijalnih ponašanja relativno nizak.

Bivarijatne korelacije prikazane u tablici 21 pokazuju da je stopa odobravanja ovih antisocijalnih ponašanja bila niža kod žena i osoba koje češće pohađaju vjerske obrede, a stupanj obrazovanja i odobravanja antisocijalnog ponašanja nisu bili statistički značajno korelirani.

TABLICA 21: Korelacije (val iz 2018. godine)

		Pohađanje religijskih obreda	Spol ispitanika (Q25)	Dob ispitanika (konstruirano)	odobravanje antisocijalnog ponašanja – ukupno
Koliko često pohađate religijske obrede (Q25)	Pearsonova korelacija	1	-,202**	,029	,120*
	P-vrijednost		,000	,274	,000
	Broj	1478	1478	1477	1444
spol ispitanika (Q84)	Pearsonova korelacija	-,202*	1	-,030	-,124*
	P-vrijednost	,000		,243	,000
	Broj	1478	1488	1487	1453
Dob ispitanika (konstruirani)	Pearsonova korelacija	,029	-,030	1	-,389**
	P-vrijednost	274	,243		,000
	Broj	1477	1487	1487	1452
odobravanje antisocijalnog ponašanja – ukupno	Pearsonova korelacija	,120*	-,124**	-,389**	1
	P-vrijednost	,000	,000	,000	
	Broj	1444	1453	1452	1453

U sljedećim tablicama prikazana je linearna regresijska analiza vala iz 2018. godine za sve tri dobne skupine odvojeno. Kada je u pitanju dobna skupina od 15 do 29 godina (tablica 22), može se vidjeti da su stupanj obrazovanja i pohađanje religijskih obreda statistički značajni prediktori, odnosno da obrazovanije osobe i osobe koje češće pohađaju vjerske obrede rjeđe odobravaju antisocijalno ponašanje. Značajnost obrazovanja kao prediktora vjerojatno se može objasniti činjenicom da su u ovoj dobnoj skupini osobe s višim obrazovanjem istovremeno i starije.

Tablica 22: Linearna regresija (dobna skupina 15 do 29 godina, val iz 2018. godine):

	MODEL 1			MODEL 2		
	B	Beta	t	B	Beta	T
Konstanta	17,04	-	8,90**	14,64	-	6,50**
Spol	-1,44	-,09	-1,53	-1,33	-0,09	-1,41
Stupanj obrazovanja	-,059	-,13	-2,13*	-0,56	-,13	-2,06*
Pohađanje religijskih obreda				0,48	0,12	2,00**
	R ² =0,02			R ² =0,04		

Kada je u pitanju dobna skupina od 30 do 49 godina, vidljivo je da su spol i pohađanje vjerskih obreda statistički značajni prediktori, odnosno da antisocijalno ponašanje rjeđe odobravaju žene i osobe koje češće pohađaju religijske obrede (Tablica 23).

Tablica 23: Linearna regresija (dobna skupina 30 do 49 godina, val iz 2018. godine):

	MODEL 1			MODEL 2		
	B	Beta	t	B	Beta	T
Konstanta	14,45	-	10,88**	10,27	-	6,20**
Spol	-3,03	-0,22	-4,63**	-2,30	-,16	-3,45**

Stupanj obrazovanja	0,07	0,02	0,36	0,03	0,01	0,19
Pohađanje religijskih obreda				0,73	0,20	4,10**
	R ² =0,04			R ² =0,08		

I na kraju, kada su u pitanju osobe stare 50 i više godine, može se zaključiti da su spol i stupanj obrazovanja statistički značajni prediktori, odnosno da žene i manje obrazovane osobe rjeđe odobravaju navedene oblike antisocijalnog ponašanja (Tablica 24).

Tablica 24: Linearna regresija (dobna skupina 50 i više godina, val iz 2018. godine):

	MODEL 1			MODEL 2		
	B	Beta	t	B	Beta	T
Konstanta	7,11	-	10,32**	6,7	-	8,63
Spol	-0,88	-0,10	-2,68**	-0,85	-0,10	-2,54**
Stupanj obrazovanja	0,24	0,10	2,67**	0,23	0,10	2,51*
Pohađanje religijskih obreda				0,05	0,02	0,53
	R ² =0,02			R ² =0,02		

7. Rasprava i zaključak

Cilj ovog diplomskog rada bio je prikazati generacijske razlike kada je riječ o religioznosti i moralnoj permisivnosti. Početna hipoteza odnosila se na to da su starije generacije u općoj populaciji sklonije manje odobravati antisocijalna ponašanja. Starija generacije su, prema hipotezama, religioznije. Na samom početku, religiju smo definirali kao subjektivan izbor pojedinca, no taj izbor vrlo često upravlja pojedinčevom savješću i ima utjecaj na njegovo ponašanje. Ovaj pristup je u radu potvrđen s nekoliko istraživanja, kao što je istraživanje Šarića i Pehlića provedeno 2006. godine čiji je cilj bio utvrditi međusobnu povezanost religioznosti i profiliranje moralnih vrijednosti. Ispitivanjem učenika koji pohađaju vjeronauk i onih koji ne, utvrdili su da učenici koji pohađaju vjeronauk imaju razvijenije moralne vrijednosti od onih koji ga ne pohađaju, što potvrđuje tezu da religioznost utječe na moralnu permisivnost, ali i samo ponašanje pojedinca u društvu. Nadalje, kada je generacijski jaz u pitanju, dob nije najvažniji čimbenik o kojem ovisi hoće li pojedinac biti manje ili više religiozan, nego na to utječu drugi čimbenici kao što su primarna i sekundarna socijalizacija ili, primjerice, pripadnost društvenih grupama. No teza po kojoj su mlađe generacije manje religiozne potvrđene je istraživanjima kao što je istraživanje Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu kojim su na dobnim uzorcima promatrali mijenjanje stupnja religioznosti pojedinaca kroz životni vijek, odnosno prikazali su kako religioznost opada u mlađim godinama, dok ponovno jača u starijoj dobi.

Nadalje, teza da su mladi skloniji permisivnosti i etici lakog opravdavanja, potvrđuje i rad autorice Valentine Mandarić iz 2001. godine pod nazivom „Svijest o grešnosti kod današnjih mladih“ u kojem je na temelju novijih socio-religijskih istraživanja među mladima prikazano kako su sve prisutnija obilježja zamagljenog poimanja grijeha u ponašanju mladih, a sve manje obilježja kršćanskog morala. Kao uzroke takvog ponašanja spominju se društvena diferencijacija, pluralizam, moralni relativizam te globalizacija. Prema Mandarić (2001) u ponašanju mladih sve više je prisutna etika lakog opravdavanja i permisivnost.

Razmatrajući podatke obrađene u ovom diplomskom radu koji su uzeti iz tri različita vremenska perioda (1999., 2008. te 2018. godine), vidljivo je da su kao varijable korišteni spol, dob, stupanj obrazovanja te učestalost pohađa religijskih obreda. U valu iz 1999. za dobnu skupinu 15 do 29 godina rezultati su pokazali da stupanj obrazovanja nije bitan čimbenik, odnosno statistički značajan, dok je najveći značaj imala učestalost pohađanja religijskih obreda, odnosno osobe koje su sklonije pohađanju religijskih obreda prikazane su kao manje sklone

odobravanju antisocijalnog ponašanje i moralne permisivnosti. Nadalje, kada je riječ o dobnoj skupini između 30 i 49 godina najznačajniju ulogu imala je varijabla stupnja obrazovanja, viši stupanj obrazovanja označio je viši stupanj odobravanja antisocijalnog ponašanja. Za razliku od prethodnih dobnih skupina, kod najstarije dobne skupine od 50 godina i nadalje nijedan prediktor nije prikazan kao statistički značajan.

Nadalje, kada je riječ o valu iz 2008. godine, u najmlađoj dobnoj skupini (15 do 29 godina) kao najznačajniji prediktor prikazano je pohađanje vjerskih obreda, odnosno rjeđe pohađanje vjerskih obreda odražavalo je viši stupanj odobravanja antisocijalnog ponašanja. Za razliku od prethodno navedene dobne skupine, kod dobne skupine 30 do 49 godine nijedna varijabla se nije dokazala kao statistički značajan prediktor. Kada je riječ o dobnoj skupini od 50 i više godina, jedina varijabla koja je dokazana kao statistički značajan prediktor bila je spol, odnosno žene odobravaju antisocijalno ponašanje rjeđe od muškaraca.

Zadnji val, val iz 2018. godine, također, je promatran kroz tri dobne skupine. Tumačenjem dobne skupine 15 do 29 godina kao statistički značajni prediktori pokazali su se stupanj obrazovanja i učestalost pohađanja religijskih obreda. Dakle, obrazovanije osobe koje su češće pohađale religijske obrede rjeđe odobravaju antisocijalno ponašanje. Nadalje, kada je riječ o dobnoj skupini od 30 do 49 godina kao statistički značajni prediktori prikazani su spol i pohađanje vjerskih obreda. Dakle, žene koje češće pohađaju religijske obrede manje su sklone odobravanju antisocijalnog ponašanja. Završno, zadnja dobna skupina od 50 i više godina kao statistički značajne prediktore imala je spol i stupanj obrazovanja. Odnosno, žene i manje obrazovane osobe rjeđe odobravaju antisocijalno ponašanje.

Dakle, putem kvantitativnog pristupa koji se temelji na dobivenim statističkim rezultatima iz tri vala kroz tri dobne skupine, potvrđena je teza da postoji generacijska razlika u odobravanju antisocijalnog ponašanja te da religioznost ima značajan utjecaj na odobravanje antisocijalnog ponašanja, odnosno da veća religioznost implicira manju moralnu permisivnost, odnosno rjeđe odobravanje antisocijalnog ponašanja. Starije generacije naučene su na nekršenje društvenih pravila, dok su mladi, vođeni etikom lakog opravdanja i subjektivizmom, skloniji kršiti društvena pravila, te samim time religioznost ima jači utjecaj na omladinu. Primjer toga, vidimo i u istraživanjima koja su promatrala razlike u stavovima učenika koji pohađaju i onih koji ne pohađaju vjeronauk u nastavi. Što se tiče same nastave vjeronauka, uvođenjem vjeronauka od školske godine 1991./1992. Katoličkoj crkvi dana je mogućnost da definira sadržaj i način podučavanja vjeronauka (Ančić B., Puhovski T., 2011:28). Cilj vjeronauka u nastavi upoznavanje katoličke vjere na informativno-spoznajnoj, doživljajnoj i djelatnoj razini radi

postignuća zrelosti kršćanske vjere i postignuća cjelovitoga općeljudskoga i vjerskog odgoja (Ančić B., Puhovski T., 2011:29). Vjeronauk u nastavi ima vrlo pozitivan utjecaj na izgradnju moralnih vrijednosti kod mladih, te samim time religioznost pozitivno utječe na smanjenje sklonosti ka antisocijalnom ponašanju ili odobravaju istog. Primjerice, Šarić A. i Pehlić I. (2006) proveli su istraživanje čiji je cilj bio potvrditi korelaciju religioznosti i moralnih stavova i vrijednosti. Svojim istraživanjem utvrditi su značajne razlike. Učenici koji pohađaju vjeronauk rjeđe će odobravati antisocijalna ponašanja. Također, u prilog tome, idu i istraživanja pozitivne korelacije samokontrole i religioznosti. Što je veća religioznost, to je viši i stupanj samokontrole (McCullough M.E. i Willoughby B.L.B., 2009) .

8. Popis literature

1. Ančić, B. , Puhovski, T. (2011). Vjera u obrazovanje i obrazovanje u vjeri: Stavovi i iskustva nereligioznih roditelja prema religiji i vjeronauku u javnim školama u Republici Hrvatskoj. Zagreb
2. Allen, T. M., & Lo, C. C. (2010). Religiosity, spirituality, and substance abuse. *Journal of Drug Issues*, 40(2), 433–459.
3. Allport, G. i Ross, J. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443
4. Baloban, S., (2000). Spolnost-odnos prema seksualnom ponašanju. *Bogoslovska smotra*, Vol. 20 No. 2. Zagreb, 395-419
5. Baloban, S., Črpić G., (1998). Pobačaj i mentalitet u društvu. *Bogoslovska smotra*, Vol. 68 No. 4. Zagreb, 641-654
6. Bahr, S. J., Maughan, S. L., Marcos, A. C., & Li, B. (1998). Family, religiosity, and the risk of adolescent drug use. *Journal of Marriage and the Family*, 60(4),979–992.
7. Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
8. Becker, G. S. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, 76(2), 169–217.
9. Bezinović, P., Marinović – Bobinac A., Marinović- Jerolimov, D. (2005). Kratka ljestvica religioznosti: validacija na uzorku adolescenata. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 14 No. 1-2, 75-76
10. Burt, S. i sur. (2009). Development and validation of the Subtypes of Antisocial Behavior Questionnaire, Vol. 5, 376-398
11. Buljan, Z. (2017). Odnos religioznosti, samokontrole i agresivnosti (Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences).
12. Dogan, N. (2003). U potrazi za Bogom. Kršćanin u postmodernom vremenu. *Teologija u Đakovu*, 119-122
13. Geyer, A. L., Baumeister R. F. (2005). Religion, Morality and Self- Control: Values, Virtues and Vices. The Guilford Press, 412-432

14. Koenig, L., Cicchetti, D. i Rogosch F. A. (2004). Moral development: The association between maltreatment and young children's prosocial behaviors and moral transgressions. *Social Development*, 13(1), 97-106
15. Gavreliuc, A. (2011). Social axioms, cultural dimensions and personal autonomy in Romanian education field. *West University of Timisoara. Romania*, 33(2), 223-227
16. Glock, C. Y. & Stark, R. (1968). *American Piety*. Berkeley: University of California Press.
17. Hackey, C., Sanders G. (2003). Religiosity and Mental Health: A Meta-Analysis of Recent Studies. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42(1) 43-55
18. Haralambos, M. i Heald R. (1989), *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
19. Haralambos, M. (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Hrvatska. Golden Marketing.
20. Haralambos, M. i Holborn, M. (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing.
21. Hirschi, T. (1969). *Causes od Delinquency*. Berkeley, CA: University of California Press.
22. Hirschi, T. (1990). *Causes of Delinquency*. Transaction Publishers.
23. Ivančić, T. (1998). *Religija i religije: morfologija i fenomenologija religija*. Teovizija
24. Jašarević, A. (2020). *Religija u teorijama klasičnih sociologa*. Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici br. 18, 307-326
25. Jašarević, A., (2022). *Religijski razvoj u adolescenciji*. *Novi Muallim*, 18 (72), 42-48
26. Kuničić, J. (1967). *Rod izabrani*. Zagreb, *Bogoslovska smotra*, Vol. 37 No. 3-4, 496-496
27. Lasić, H. (2012). *Fenomenologija i filozofija religije*. FTIDI Zagreb. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol. 68 No.2, 272-275
28. Mandarić, V. (2001). *Svijest o grešnosti kod današnjih mladih*. Zagreb. *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, Vol. 36 No. 4, 420-437
29. Marinović- Jerolimov D. (1995). *Višedimenzionalni pristup i istraživanju religioznosti: smjernice za istraživanja u Hrvatskog*. Zagreb, 4(6(20)), 837-850
30. McCullough, M.E., Willoughby, B.L.B. (2009). Religion, self- regulation, and self-control: Associations, explanations and implications. *Psychological Bulletin*, 135(1), 69.93
31. Pavić, Ž. (2016a). *Medijatzacija religije u kontekstu religijske transformacije*. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 14(2), 283–297.

32. Pavić, Željko (2016b). Postmoderno društvo i nevidljiva religioznost. Osijek: Odjel za kulturologiju sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Matica Hrvatska – Ogranak u Osijeku
33. Pavić, Ž. (2021). The impact of civic and religious social capital on the antisocial attitudes of the youth: a multi-level cross-national study. *Societies*, 11(3), 110.
34. Pavić, Ž., Sić, D. (2016). Religija u globaliziranom svijetu: povratak religije, jedna ili višestruke sekularnosti?. U: Sociokulturno nasljeđe i gospodarski razvoj, Antun Šundalić, Krunoslav Zmaić, Tihana Sudarić i Željko Pavić (ur.), Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poljoprivredni fakultet, Odjel za kulturologiju i Ekonomski fakultet, 89–102.
35. Rakošec, Ž. (2020). Validacija Upitnika snage religijske vjere Sv. Klara. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol. 76 No.1, 37-51
36. Smith, C. (2009). *Souls in Transition: The Religious and Spiritual Lives of Emerging Adults*
37. Smith, C., Herzog, P. (2011). *Lost in Transition: The Dark Side of Emerging Adulthood*
38. Šarić, M., Pehlić, I. (2006). Ispitivanje moralnih vrijednosti osnovnoškolske omladine. *University od Zenica*, 4(4), 295-330
39. Vejo, E., Adilović M, Durmić A. (2016). *Religioznost i rizična ponašanja adolescenata*. Centar za dijalog Vesatijja
40. Welsh, B. C., & Farrington, D. P. (2006). *Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims and Places*. Springer